

ekonomske i društvene promjene i budućnost ruralnih područja zemalja evropske zajednice¹⁾

uvod

—>Ruralno društvo²⁾, kako se ono općenito shvaća u Evropi, prostire se u regijama i područjima koja su raznovrsna po djelatnostima i krajoliku i koja obuhvaćaju prirodna područja, poljoprivredno zemljište, sela, male gradove, regionalne centre i industrijalizirane ruralne zone. U njima živi oko polovinu stanovništva Evropske zajednice (EZ)³⁾ na malo više od 80% njezina teritorija.

Međutim, pojam ruralnog društva znači više nego geografsku omeđenost. On podrazumijeva složenu ekonomsku i socijalnu strukturu sastavljenu od širokog raspona aktivnosti: poljoprivrede, sitnih zanata i male privrede, malih i srednjih industrijskih pogona, trgovine i uslužnih djelatnosti. Nadalje, ruralna područja služe kao tampon-zona i osiguravaju regenerativni ambijent, bitan za ekološku ravnotežu. Konačno, ona preuzimaju sve veću i značajniju ulogu kao mjesto opuštanja i odmora.

Tokom proteklih nekoliko desetljeća, ruralna područja u Evropi bila su podvrgnuta dalekosežnim promjenama, a ravnoteža različitih funkcija tih područja postajala je sve nestabilnija. Iako reforma zajedničke agrarne politike EZ (ZAP) snosi za tu neravnotežu samo dio odgovornosti, ona je ipak svratila pozornost na nju. Zato je za Evropu postao krucijalnim ciljem unapređenje takva ruralnog razvitka koji će očuvati, a u nekim slučajevima i vratiti, prijeko potrebnu ravnotežu ruralnog društva.

1. ekonomske promjene

Tokom mnogih godina i stoljeća poljoprivreda bijaše glavni izvor zaposlenja i dohotka za seosko stanovništvo. Ali su se dogodile velike promjene, posebno

1) Ovo je uži izvod iz dokumenta EZ: *The future of Rural Society*, Bull. of the European Communities, Supl. 4/88.Brussels, 1988. (Naslov, podnaslovi i međunaslovi prevodioca).

2) Termin »Rural society« često se u originalu zamjenjuje s terminom »Rural area«. U prijevodu smo se odlučili za pretežnu upotrebu ovoga drugog, tj. termina »ruralna područja«, što više odgovara našem poimanju problema (prim. prev.).

3) Evropska zajednica obuhvaća 12 zemalja: Englesku, Francusku, Njemačku, Belgiju, Nizozemsku, Luksemburg, Italiju, Dansku, Irsku, Španjolsku, Portugal i Grčku (prim. prev.).

poslije 1950-ih godina. Danas je poljoprivreda još uvijek jedna od glavnih komponenti ruralne ekonomije, ali više ne igra dominantnu ekonomsku ulogu u EZ. Njezin udio u ukupnoj zaposlenosti dvanaest zemalja EZ opalo je od 11,2% u 1975. na 8,4% u 1985; od ukupno sto šezdeset i šest regija EZ samo u deset (u Grčkoj, Italiji i Španjolskoj) zaposleni u poljoprivredi čine 30% od ukupnog broja zaposlenih. U sto i osamnaest regija (71% od ukupnog broja) manje od jednog od deset radnih mjesta jest radno mjesto poljoprivrednika ili poljoprivrednog radnika.

Udio poljoprivrede u bruto društvenom proizvodu dvanaest zemalja EZ smanjilo se od 5,4% u 1970. na 3,4%, a u ni jednoj regiji poljoprivreda ne stvara više od jedne trećine ukupne novostvorene vrijednosti. U samo sedamnaest regija (oko 10% od ukupnog broja) poljoprivreda sudjeluje sa više od 10% u regionalnom društvenom proizvodu.

Manje izražena uloga poljoprivrede, kao što pokazuju navedeni podaci, odraz je velikih promjena u ruralnoj ekonomiji zemalja EZ od 1950-ih godina. One uključuju i radikalno restrukturiranje poljoprivrede i razvoj drugih ekonomskih aktivnosti, «uzvodno i nizvodno od poljoprivrede», kao i u granama koje nemaju veze s poljoprivredom. Sljedeća promjena jest narastajuća međuzavisnost ruralne i urbane ekonomije. Međutim, ove promjene nisu bile podjednake unutar zemalja EZ, nego su se zbivale intenzivnije i brže u nekim područjima za razliku od nekih drugih.

Tehnički progres. Impresivni tehnički progres (mekanizacija, nova tehnika uzgoja, kompleksna hrana, umjetna gnojiva, kemijska zaštitna sredstva), povećali su tehničku produktivnost poljoprivrede (prinosi po hektaru ili po jedinici tovljenika), ponekad na spektakularan način u posljednjih desetak godina. Spremno prihvaćanje nove tehnike na razini gospodarstva, raspoložive kreditne pogodnosti za poljoprivrednike u mnogim zemljama i relativno obećavajuće tržišne perspektive - barem sve do druge polovine 70-ih godina - rezultirale su pravim boomom u modernizaciji poljoprivrede i u besprimjernom stupnju racionalizacije i intenzifikacije poljoprivredne proizvodnje u zemljama EZ. Ali takav trend nametnuo je nove zahtjeve pred poljoprivrednike u pogledu gospodarenja i vještine upravljanja. Istovremeno, primjena nove tehnike i u skladu s tim, porast prinosa, zajedno s procesom restrukturiranja, doveo je do zaokreta i značajnog porasta produktivnosti rada, kao i do znatnog povećanja dohotka onih poljoprivrednika koji su održavali korak sa zahtjevima vremena.

Usporedo s tim, opseg poljoprivredne proizvodnje postepeno se povećavao, po stopi od oko 2% godišnje tokom proteklih deset godina. S izrazito sporijim porastom stope rasta domaće tražnje (+ 0,5% godišnje), ovaj porast proizvodnje istovremeno je postupno vodio - za mnoge glavne poljoprivredne proizvode - samozadovoljnosti, a potom viškovima strukturalnog karaktera, što je, uz postupno pogoršanje na svjetskom tržištu, postajalo sve skuplje održavati.

Trend prema hiperproizvodnji dobivao je zamah zbog sistema poticanja koji je široko štitio poljoprivrednike od pritiska tržišta. Kako je situacija postajala sve neodržljiva učinjeni su značajni naponi da se obuzda rast proizvodnje. Ali politika kontrole cijena - ma koliko nužna - mora biti povezana sa daljnjim strukturalnim prilagođavanjima u evropskoj poljoprivredi.

Smanjenje površina. Postupni rast poljoprivredne proizvodnje bio je praćen smanjenjem - iako blagim - korištenih poljoprivrednih površina i izrazitim smanjenjem poljoprivredne radne snage.

Između 1961. i 1965. te 1983. korištena poljoprivredna površina smanjena je za 8% ili za 11 milijuna hektara. Međutim, površine pod kulturama koje služe za intervencije na tržištu, ili su slične namjene, čini se, da su ostale nepromijenjene (žitarice općenito), ili su se povećale (uobičajene žitarice i šećerna repa). Istovremeno, došlo je do značajnog porasta - gotovo 15% - ukupnih površina pod šumom (pretežno u razdoblju 1961-1965. do 1977). Mnogi stručnjaci ovo pripisuju više porastu ugara, negoli sistematskom pošumljavanju (i specifičnim proizvodnim ciljevima).

Iako je suženje korištenih poljoprivrednih površina bilo značajno između 1966/65. i 1977, ono je poslije toga vremena usporeno, i sadašnji trendovi, čini se, rezultat su više širenja infrastrukture negoli povlačenja zemlje iz proizvodnje. Jedino je veoma mali dio poljoprivrednog zemljišta sada pod ugarom, ili pošumljen (stopa rasta šumskog zemljišta sada iznosi 0,1% godišnje u usporedbi sa 1% u razdoblju 1961/65. do 1977).

Smanjenje poljoprivrednih površina popraćeno je intenzifikacijom proizvodnje, a razmjer tog pojačanja pokazuju podaci o porastu prosječne potrošnje gnojiva po hektaru (podaci za Zapadnu Evropu): +67% za nitratna gnojiva, +15% za fosfatna gnojiva i +19% za kalijeva gnojiva između 1969./1971. i 1983. Obilno korištenje nitratnih gnojiva obično je povezano sa sistemom poljoprivrede koji je dominantan u sjevernim i sjeverozapadnim predjelima EZ. Zbog takve prakse i problema zagađenosti, uzrokovanog koncentracijom pogona industrijske stočarske proizvodnje, u mnogim se regijama za zagađivanje okrivljuju poljoprivrednici.

Smanjenje radne snage. Restrukturiranje znači manje radnih mjesta u poljoprivredi. Racionalizacija proizvodnje uvjetovala je oštri pad u potražnji za radnom snagom. Uz to, nezadovoljavajući porast dohotka poljoprivrednika, koji se nisu uspjeli prilagoditi promjenama, prisilio je mnoge od njih (ili njihovu djecu) da napuste poljoprivredu (ili da u nju ne ulaze) i da migriraju prema gradovima, gdje tradicionalno postoji veća vjerojatnost da nađu posao. Ova pojava nije ograničena samo na zemlje EZ, nego se susreće i u drugim zemljama gdje se vodi drukčija agrarna politika.

U dvadeset godina (1965–1985) poljoprivredna radna snaga zemalja EZ gotovo se prepolovila. U EZ šestorice⁴⁾ npr. između 1958. i 1973. može se reći da je svake minute zemlju napuštao po jedan poljoprivrednik ili poljoprivredni radnik. Međutim, i pored oštrog pada broja poljoprivrednika i poljoprivrednih radnika, zasijane površine po jednom poljoprivredniku ili poljoprivrednom radniku ostale su prilično niske.

Sve do ranih sedamdesetih restrukturiranje zaposlenosti u poljoprivredi uveliko je olakšavalo, čak poticalo, bujanje općega privrednog razvoja, što je privlačilo poljoprivredne radnike drugim industrijama koje su se brzo razvijale i žedale za radnom snagom, pretežno nestručnom. Tako je istovremeno djelovao odbojni i privlačni efekt (push and pull effect).

Međutim, u drugoj polovini sedamdesetih, ova kretanja gubila su dah i stope smanjenja poljoprivredne radne snage usporene su za gotovo 50% (prosječno godišnje smanjenje zaposlenosti u poljoprivredi bilo je 4,5% između 1969. i 1970, a 2,4% između 1980. i 1985). Ujednačavanje ovog trenda bilo je izraženo u zemljama koje su rano započele restrukturiranje; zemlje i regije, koje su to započele kasnije, još uvijek pokazuju pad poljoprivredne radne snage, mada je stopa manje ujednačena nego prije. Sve u svemu, udio poljoprivrednih radnika u ukupnoj radnoj snazi smanjio se posljednjih 25 godina od 17% na 6% u devet zemalja EZ⁵⁾ i od 46% na 20% u tri zemlje članice EZ⁶⁾.

Djelomična poljoprivreda. Oštar pad poljoprivredne radne snage bio je praćen sa sličnim značajnim padom broja gospodarstava i koncentracijom zemlje i proizvodnje na gospodarstvima od 50 i više hektara zemlje. Svakako, da se ove strukturalne promjene ne smiju precjenjivati. One ni u kojem slučaju nisu promijenile prirodu obiteljskog gospodarstva u Evropi. Naprotiv, kao rezultat tehničkog progresa posljednjih desetljeća, jedan poljoprivrednik i njegova obitelj, ili čak jedan poljoprivrednik sam, može danas obrađivati mnogo veću površinu nego prije dvadesetak-tridesetak godina. Ipak, prosječna veličina gospodarstva

4) Velika Britanija, Belgija, Nizozemska, Savezna republika Njemačka, Luksemburg i Danska (prim. prev.)

5) Velika Britanija, Belgija, Nizozemska, Savezna republika Njemačka, Luksemburg, Danska, Francuska, Italija i Španjolska (prim. prev.).

6) Grčka, Portugal i Irska (prim. prev.).

u EZ još je uvijek veoma mala (13,9 ha u 1985. u usporedbi sa 12,0 ha u 1970. u EZ desetorice).⁷⁾

Uvid u posjedovnu strukturu EZ, osim toga, pokazuje da mnoga gospodarstva nisu u mogućnosti osigurati punu uposlenost čak ni za jednu osobu. Samo 32% gospodarstava u EZ desetorice osigurava punu uposlenost za jednu osobu.

U 1985. u EZ desetorice 30% poljoprivrednika dopunjavali su svoj rad u gospodarstvu s drugim aktivnostima, bilo u svojoj kući (seoski turizam, prerada i prodaja poljoprivrednih proizvoda, kućna radinost, itd.), bilo zaposlenjem izvan gospodarstva s punim ili skraćenim radnim vremenom. U 75% slučajeva ove druge korisne aktivnosti uzimaju više vremena nego rad na gospodarstvu.

Bavljenje poljoprivredom djelomično, tj. u kombinaciji sa zaposlenjem i drugim djelatnostima, zadobilo je na važnosti pretežno u područjima gdje je regionalna privreda već dobro diferencirana. U mnogim područjima koja su ekonomski manje razvijena, poljoprivrednici teže dolaze u priliku da svoj poljoprivredni rad dopunjavaju nekim drugim unosnim zaposlenjima. Činjenica da nema mogućnosti za punu uposlenost na gospodarstvu indicira skrivenu nezaposlenost ili latentnu nezaposlenost. Ova je pojava prilično rasprostranjena, posebno u mediteranskom dijelu EZ. Pod pretpostavkom da su poljoprivrednici, koji rade manje od 50% radnog vremena u godini na vlastitim gospodarstvima i koji nisu unosno zaposleni drugdje, žrtve skrivene nezaposlenosti, onda se gotovo jedna trećina poljoprivrednika u EZ može svrstati u tu kategoriju.

Općenito govoreći, oni su zaposleni na gospodarstvima koja su premala da osiguravaju čak polovinu radnog vremena za jednu osobu. Strukturalna krutost najčešće je obilježje manje razvijenih područja. No, vrlo je velik broj ovih poljoprivrednika stariji od 55 godina (75% u Italiji, 67% u Grčkoj) i često imaju neki drugi mali prihod (mirovinu itd.), koji im pomaže da nadopune svoje skromne dohotke sa zemlje.

Diverzifikacija ruralne ekonomije. Mnoge studije naglašavaju blisku povezanost promjena u imovinskoj strukturi, dohotku i razvitku regionalne privrede. Sasvim sigurno postoji učinak prelijevanja: regionalna ekonomska okolina (sa svojim kapacitetima da absorbira radnu snagu) ima glavni utjecaj na strukturalne promjene u poljoprivredi; njena je, uglavnom, bila zasluga šezdesetih i sedamdesetih godina za rast poljoprivrednih dohodaka (oko 75% za razdoblje od 1965. do 1977, prema studiji rađenoj za Komisiju)⁸⁾

Tokom pedesetih i šezdesetih, čak i sedamdesetih godina, ekonomska i kulturna ekspanzija ponajvećma se koncentrirala u velikim urbanim zonama i industrijskim središtima. Tu se jedino moglo naći zaposlenje i kulturni život. Posljedica je bila da je mnogima valjalo napustiti selo ili svoju regiju ili čak emigrirati.

Od ranih sedamdesetih godina, međutim, situacija se postepeno mijenjala, a diverzifikacija ruralne ekonomije pojavila se kao nov odlučujući činilac. Primjerice, više od 60% novih radnih mjesta otvorenih u Italiji u sedamdesetim godinama bila su locirana u ruralnim područjima. Industrijska zaposlenja također su se uvećala u ruralnim područjima Francuske, kao rezultat primjene regionalne politike. U Njemačkoj prilično geografski ravnomjeran raspored ekonomskih djelatnosti bez sumnje je pomogao i potakao snažan rast djelomične (mješovite) poljoprivrede, s dopunskim radom izvan gospodarstva, što je često donosilo veća primanja od onih iz poljoprivrede. Gotovo polovina gospodarstava u Njemačkoj djelomična su (mješovita) gospodarstva.

Diverzifikacija ruralne ekonomije ne bijaše lagan proces. Nove prerađivačke i uslužne industrije vrlo su često bile podružnice ili grane velikih kompanija s upravama u glavnim gradovima. Privučene obiljem radne snage, jeftinijim lokacijama za gradnju, te ponudom investicijskih stimulansa od državnih organa, te

7) Zemlje EZ bez Grčke i Portugala (prim. prev.).

8) P. Henry: *Etude des Effets Régionaux de la Politique Agricole Commune*, Brussels, Luxembourg, 1981.

su industrije nastajale bez ikakve povezanosti s postojećom socijalnom i ekonomskom strukturom - njihova sposobnost da prebrode krize bilo koje vrste bila je veoma mala i mnoge od njih nisu ih preživjele.

Problem se dalje usložavao činjenicom što se industrijsko zapošljavanje u ruralnim područjima često zasnivalo na radnointenzivnoj industriji s niskom kvalificiranom radnom snagom, kao što su tekstil, konfekcija, koža, obuća, u kojima je bilo mnogo zastoja posljednjih godina. Postoje svakako i pažnje vrijedne iznimke, uglavnom u Francuskoj, južnoj Njemačkoj i u sjevernoj i središnjoj Italiji, gdje su izrađene male i srednje industrije u ruralnim područjima u kojima se kontinuirano povećava zaposlenost.

Sadašnja ekonomska struktura. Pored velikih industrijskih uređaja za čije su osnivanje i razvoj neophodne velike vanjske investicije, postoje sasvim mala poduzeća, često s velikim profitom, koja se mogu pohvaliti dugom ruralnom tradicijom. Neka od njih, kao što su mali metalski pogoni, incijalno su se razvijali kao opskrbljivači poljoprivrede, dok su druga uglavnom koristila sirovine iz poljoprivrede i šumarstva. Međutim, mnoge te direktne veze s poljoprivredom sada su iščezle, a ostala je samo privrženost njihovih poslodavaca seoskoj sredini u kojoj su mnogi od njih rođeni.

Zbog svoga malog opsega mnoga takva seoska poduzeća prilično su ekonomski slaba. U mnogim slučajevima početni je kapital osigurao vlasnik, njegova obitelj ili neka mala međusobno usko povezana skupina, što je često ipak bila mala investicijska osnova. Osim toga, iako su njihove osnovne ideje dobre, mnogi vlasnici - poduzetnici, djelujući u malim ruralnim sredinama, raspolažu malim upravljačkim znanjem i iskustvom.

Postoje uz to i mnoge prepreke i poteškoće u ekonomskoj sredini gdje djeluju. Analiza OECD-a⁹⁾ o seoskoj javnoj upravi¹⁰⁾ ističe posebno slijedeće: udaljenost (i geografska i sociokulturna) od centara odlučivanja; nedostatak poduzetničkog kapitala; otežani pristup tehnološkim informacijama i razvojnim novinama; nedostatak odgovarajućih pratećih uslužnih djelatnosti; odsutnost integrirane ekonomske strukture (nepovezanost između poduzeća, manjak zajedničke suradnje, npr. ekonomska izolacija).

Svakako da je najveći problem nedostatak odgovarajućih pratećih uslužnih djelatnosti, koje bi unekoliko mogle neutralizirati druge nepogodnosti. S obzirom da se zaposlenost u uslužnom sektoru u ruralnim područjima naglo povećala, treba upozoriti na osnovne razlike koje postoje u vrsti takvih radnih mjesta u urbanim i ruralnim područjima. Dok se poduzeća u urbanim zonama osnivaju, prije svega radi pružanja proizvodnih usluga, primjerice usluga drugim poduzećima, pridonoseći tako povećanju ukupne proizvodnje lokalne privrede, dotle su poduzeća u ruralnim zonama pretežno koncentrirana na potrošačke usluge.¹¹⁾ Što više, kada se otvore takvi novi potrošački servisi i servisi za opće namjene u ruralnim sredinama, oni teže da postanu masovni tržišni servisi ili javni servisi sa sveobuhvatnim asortimanom (>do dna«).

Ove razlike između usluga sada tendiraju da budu još izraženije, posebno na račun udaljenih ruralnih područja s nepovoljnim uvjetima.

Diverzifikacija ruralne ekonomije temeljno je obilježje razvoja ruralnih područja posljednjih dvadesetak godina. Relativno smanjenje ekonomskog značaja poljoprivrede u pogledu zapošljavanja i udjela u regionalnom proizvodstvu, uočava se svuda.

Promjene se, dakako, nisu dogodile u isto vrijeme, s istim intenzitetom ili s istom brzinom. Mnoge zabačene regije zemalja EZ, posebno u mediteranskom po-

9) Organization of Economic Cooperation and Development (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj UN), prim. prev.).

10) *Rural Public Management*, OPEC, Paris, 1986.

11) Vidjeti: *Third Periodic Report of the Social and Economic Situation and Development of the Community*, (Com/87/Final Bull. EC 5 - 1987. t. 2. 2. 1. 127).

dručju, još uvijek su izložene negativnom djelovanju siromašne poljoprivredne strukture i trpe zbog prirodnih nepovoljnosti ili jednostavno zbog svoga nepovoljnog geografskog položaja (udaljenost od glavnih potrošačkih središta).

Upravo u ovim područjima najveći broj poljoprivrednih gospodarstava ne uspijeva osigurati punu uposlenost čak ni za jednu osobu, a u njima je skrivena nezaposlenost najčešća pojava. Dakle, kontinuirani značaj koji poljoprivreda ima u ovim regijama ne treba tumačiti kao znak uspješne socijalizacije neke industrije u širokom ekonomskom prostoru Evrope, nego prije kao dokaz manjka strukturalnih reformi kojima bi se išlo ususret potrebama koje promjene izazivaju.

2. demografsko-socijalne promjene

Ekonomske promjene pratile su promjene u seoskom stanovništvu. Razlike u obrascima migracija omogućuju izvjestan uvid u razmjor tih promjena.

Odlazak sa zemlje šezdesetih i ranih sedamdesetih, primjerice kretanje seoskog stanovništva prema glavnim urbanim i industrijskim središtima, bijaše prilično raširena pojava. Statistički, to se odrazilo u velikim migracijskim tokovima iz ruralnih u industrijska područja i u brzu porastu stanovništva u industrijaliziranim regijama.

Danas taj pokret još traje u Grčkoj, nekim dijelovima Italije (Mezzogiorno), Španjolske, Portugala i Francuske (Centralni masiv), međutim, u drugim ruralnim regijama, zbiva se nešto što bi se moglo nazvati obrnutim trendom,¹²⁾ posebno od druge polovine sedamdesetih godina. Takav razvoj, čini se, da je povezan sa:

- sve manjom privlačnosti tradicionalnih urbanih i industrijskih centara, koji su i sami često oštro pogođeni ekonomskim i strukturalnim teškoćama i vojskom nezaposlenih - otuda manje poticaja za napuštanje sela. U mnogim ruralnim sredinama postoje i tendencije migranata (ili njihove djece) da se vrate kući: pošto su stekli suko nepoljoprivredno zanimanje i akumulirali mali kapital, spremni da ga ulože u svoj uži ili širi zavičaj;
- počecima urbanog egzodusa, zbog povećanog interesa gradskih stanovnika za selo, koje nudi manje zagađenu sredinu, ljepši krajolik, nižu stanarinu, kuće za renoviranje, zemlje za gradilišta i općenito bolju kvalitetu života. Ovakav trend treba pripisati ekonomskim činiocima (niži troškovi života, porezne olakšice) i promjeni načina života. Unapređenje ruralne infrastrukture u mnogim područjima, posebno u transportu i telekomunikaciji, također je djelomično igralo ulogu, paralelno s naglim povećanjem i poboljšanjem prijevoznih usluga između mjesta stanovanja i mjesta zaposlenja; sve veći broj imućnih starih osoba i rano umirovljenih radnika, privučeni ugodnom okolinom i pogodnijim mogućnostima za rekreaciju, izabiru ruralne područja za svoj dom i mjesto boravka;
- postepenom diverzifikacijom ruralne ekonomije, bilo decentralizacijom određenih industrija, ili, barem u nekim područjima, impresivnim valom aktivnosti malih lokalnih poduzetnika, čije su inicijative potpuno izmijenile ekonomsku geografiju tih područja. To se može ilustrirati razvojem u svim pokrajinama središnje Italije, gdje su se bivši poljoprivredni arendatori uspjeli preobraziti u zanatske, građevinske i inženjering poduzetnike, otvarajući revolucionarne promjene, zahvaljujući prije svega svojoj imaginaciji i inicijativnosti, oslobođeni stega svoga nekadašnjeg poljoprivrednog statusa.¹³⁾

Ovaj izraziti preokret ranijeg migratornog obrasca može se zorno ilustrirati brojkama.

12) Op. cit.

13) Vidjeti izvještaj C. Barberisa, potpredsjednika Talijanskog nacionalnog komiteta za ruralna pitanja na Dru-gome evropskom kolokviju o budućnosti ruralnog društva, Lisabon, 11-12. VI 1987.

Nedavna francuska studija SEGESA,¹⁴⁾ impresivno ilustrira kako se seosko područje izmijenilo - od situacije u kojoj je ruralni egzodus bio opći fenomen između 1962. i 1968, uključujući i međunarodne migracije širom Zapadne Evrope - do situacije u kojoj ljudi dolaze u seoska područja iz gradova, trend koji je dobio razmjer regionalnog egzodusa u sjeveroistočnom dijelu Francuske. Ta studija, temeljena na analizi podataka na kantonalnoj razini, ističe - uz nekoliko iznimaka (Centralni masiv i Korzika) - da se stanovništvo povećalo čak i u dominantno ruralnim kantonima (pozitivni migratorni saldo).

U Italiji, iako je neto emigracijski saldo iz Mezzogiorna iznosio ukupno 2,3 milijuna šezdesetih godina, u idućem desetljeću opao je na 0,7 milijuna. Sada je sveukupna bilanca pozitivna, uglavnom na račun dolaska ljudi iz područja kao što su Molise i Abruzzi. Sjeverno-istočne i središnje regije, pretežno Toscana, Umbria, Friuli, Venezia-Giulia i Marche, također pokazuju znatan populacijski rast kao rezultat migracija.

U Njemačkoj, «najruralnije zemlje», kao što su Bavarska i Donja Saksonija, pokazuju znatan pozitivni migratorni saldo, naročito u užim više poljoprivrednim područjima.

U Engleskoj, iako najveći broj regija pokazuju trend neprekidne emigracije od 1970, izrazita imigracijska kretanja imaju četiri regije gdje je zaposlenost u poljoprivredi najveća (Istočna Engleska, Jug-Zapad, Istočni Midlands i Wales).

Slični trendovi uočeni su u Nizozemskoj i Belgiji.

Nova struktura migranata koji dolaze u ruralna područja donose radikalnu preobrazbu ruralnog društva, prije svega u smjeru njegova pomlađivanja i izrazite socijalne i socioprofesionalne diverzifikacije (podcrt.prevod.). U Francuskoj (studija SEGESA) npr., selo je izgubilo 550.000 seljačkih obitelji tokom dvadeset godina (1962-1982), ali je dobilo 120.000 obitelji raznih drugih zanimanja i viših administrativnih zvanja, 200.000 obitelji srednjih poduzetnika, 300.000 obitelji radnika i službenika. Trend diverzifikacije ruralnog društva vrlo je izrazit, što je uvjetovalo velik broj različitih opcija kako koristiti zemljište u ruralnim područjima.

Međutim, ova opća razmatranja zahtijevaju daljnju konkretizaciju. Prije svega, kako je rečeno, i pored takva opsega navedenih kretanja, još uvijek postoje neka ruralna područja u EZ u kojima se stanovništvo smanjuje zahvaljujući bilanci neto migracije. Drugo, činjenica da se stanovništvo uvećava u mnogim regijama ne znači da unutar njih ne postoje migracijska kretanja. U nekim takvim regijama, primjerice, posebno onima zabačenim, vanjska su migracijska kretanja prestala, ali su zato započele intraregionalne migracije prema malim urbanim središtima, s tendencijom stvaranja ekonomskih podcentara, pa tako selo i dalje gubi svoje stanovnike.

3. trendovi budućeg razvoja

Ograničenja poljoprivredne proizvodnje. Izgledi za ekonomsku ekspanziju poljoprivrede, čini se, danas su veoma ograničeni. Najveći broj tradicionalnih poljoprivrednih tržišta ostat će vjerojatno saturiran. Međutim, poznato je da su neke tržišne mogućnosti još uvijek obećavajuće, ili čak ekspandirajuće, kao što je slučaj za neke tipove proizvoda (visokokvalitetni proizvodi, prirodni proizvodi, dijetetski proizvodi), ili određene metode proizvodnje (organska poljoprivreda), ali su i te narastajuće perspektive ograničene. Postoje također i neke nepoljoprivredne mogućnosti (industrija, energija), za korištenje poljoprivrednih sirovina, ali one su kvantitativno ograničene ili ovaj čas ekonomski nerentabilne.

14) J. C. Bontron, *Population et espace rural: vers une nouvelle dynamique*, u: *La Ruralité à l'horizon 2000*, Spec. edit. pour. Jun 1985.

S druge strane, sigurno je da će poljoprivredni prinosi nastaviti rast. Trend posljednjih dvadeset godina u biotehnološkom progresu mogao bi stvarno postati osnovicom za široku primjenu tih dostignuća idućih godina. Osim toga, treba očekivati dalji napredak u području automatizacije evropske poljoprivrede (poljoprivredna robotika), kako u obradi zemlje i s tim povezanim operacijama, tako i u stočarstvu i žetvenim radovima; raspoloživa tehnologija u oblasti tradicionalne robotike (manipulator, automatska ruka) i moderna robotika (radar, složeni senzori, elektronske komponente, kompjutori za upravljanje) već nude okvir - dosad još daleko od pune iskorištenosti - za racionalizaciju poljoprivredne proizvodnje.

Na svjetskoj razini, s efektivnom tražnjom koja sporije raste, konkurencija za mjesto na tržištu bit će sve oštrija. Već opterećeni teškoćama, trgovački odnosi EZ s drugim glavnim izvoznicima poljoprivrednih proizvoda mogu postati izrazito otežani. Te zemlje također imaju viškove i također traže tržišne izlaze. Kao i poljoprivrednici EZ, njihovi proizvođači također će se truditi da dobro iskoriste (bio)tehnološki napredak i dostignuća automatike. U takvim okolnostima, poljoprivredno tržište ne može se stabilizirati bez zajedničkih napora na svjetskoj razini. Zainteresirane zemlje već su počele o tome načelno dogovarati u okviru GATT-a u Punta del Este, u okviru OECD-a u Parizu, i u okviru Zapadnoga ekonomskog samita u Veneciji. EZ objelodanila je svoju spremnost da pridonese toj stabilizaciji. To je već učinila progresivnim remodeliranjem svoje zajedničke agrarne politike (ZAP) i njenih mehanizama,¹⁵ kao i podnošenjem konstruktivnih prijedloga na Urugvajskoj rundi (Uruguay Round). Glavni cilj EZ u ovim multilateralnim razgovorima jest postizanje veće uravnoteženosti u sistemu eksterne zaštite. Rješenja jednom nađena za probleme izazvane supstitutima za žitarice i uljarsko-proteinske kulture povećat će izgled poljoprivredne proizvodnje u EZ i imat će značajan utjecaj na razvojne perspektive određenih ruralnih područja.

Strukturalno prilagođavanje poljoprivrede. U svjetlu dosadašnjih trendova i različitih faktora koji mogu utjecati na njih u budućnosti (trendovi potrošnje i trendovi na izvoznim tržištima, regulacije, međunarodni pritisci, porast prinosa), načinjene su različite procjene potrebnoga poljoprivrednog zemljišta za glavne konvencionalne poljoprivredne potrebe (ljudsku prehranu i stočnu hranu) do 2000. godine. Zavisno od početne hipoteze, procijenjeno je da će do kraja stoljeća EZ imati višak poljoprivrednog zemljišta između 6 i 16 milijuna hektara (podcr. *prevod*).

Poljoprivredna radna snaga bit će uvelike pogođena starenjem. Ovaj čas, oko polovine evropskih poljoprivrednika stari su 55 ili više godina; polovina od njih nema nasljednika. Većina od tih ostarjelih poljoprivrednika ima mala gospodarstva, gotovo dvije trećine imaju gospodarstva od 5 ha ili manje (vidjeti tablicu 1). S druge strane, za deset godina, polovina radne snage u mnogim zemljama-članicama bit će ispod dobne granice od 45 godina.

Polazeći od sadašnje starosne strukture i perspektive podmlađivanja poljoprivredne radne snage, postoje značajne mogućnosti strukturalnog prilagođavanja, posebno u područjima s visokim udjelom starijih poljoprivrednika na malim gospodarstvima. To je posebno izvjesno na jugu EZ, gdje se nalazi oko 30 područja sa korištenim poljoprivrednim površinama koje su ispod prosjeka za cijelu EZ (12,9 ha), a gdje je udio starijih poljoprivrednika (55 i više godina) veći od prosjeka za cijelu EZ.

Sva ta područja nalaze se u Italiji, Grčkoj, Španjolskoj i Portugalu. Najekstremniji slučajevi jesu Ligurijska, Galicijska, Algarve, Pelepones i Jonski otoci, gdje je prosječna površina 2 do 5 ha, a udio starijih poljoprivrednika kreće se od 60 do 70%.

15) A Future for Community Agriculture, Com. L(85) 750 Final, Bull. EC 12-1985. t. 1.2.1. i dalje.

Tablica 1

Struktura gospodarstva prema starosti poljoprivrednika i površini gospodarstva u EZ

- % od ukup.korišt.polj.površ.

Starost (godina)	Posjedovna kategorija (u ha)				Ukupno
	do 5	5-20	20-50	50 i više	
Do 34	4,1	2,3	1,7	0,6	8,6
35-44	7,8	3,9	2,5	1,1	15,3
45-54	14,4	7,5	4,1	1,5	27,3
55-64	15,1	7,6	3,3	1,2	27,1
65 i više	15,9	4,3	1,1	0,4	21,6
Ukupno	57,1	25,5	12,6	4,8	100,0

Izvor: Eurostat (EUR 10,1983), DG VI.

Neelastične privredne djelatnosti. Posljednjih 15 godina obilježeni su *diverzifikacijom ruralne ekonomije, rastom stanovništva u mnogim ruralnim regijama, diverzifikacijom socijalne strukture, općim trendom decentralizacije javne uprave i kao posljedica toga većom regionalnom autonomijom na političkoj razini* (podcrt. prevod.). To su ohrabrujući znaci, međutim postoje unutarnje slabosti. Trend ekonomske i socijalne diferencijacije nije podjednak u svim dijelovima ruralnih regija, a evidentni su znakovi rastućeg strukturalnog zaostajanja. U područjima gdje je ostvarena ekonomska diverzifikacija, previše su naglašene industrije koje sada zaostaju (tekstil, primjerice) i previše zavise od vanjskih investicija.

Nedavna studija OECD-a,¹⁶⁾ pokazuje da sadašnji ekonomski uvjeti nipošto ne omogućavaju značajniji stimulans za ekonomski rast ruralnih područja na osnovi vanjskih investicija. Vanjski investitori uvijek su smatrali ruralna područja izvorom jeftine nezaposlene radne snage koja se može iskoristiti za smanjenje proizvodnih troškova. Kada su troškovi rada kritički činilac industrijske konkurencije, kao što je često slučaj u fazama brzog rasta (1960-ih), investicije u ruralna područja imaju tendenciju rasta. Ali kada drugi faktori, kao što su troškovi transporta ili povrat sredstava na osnovi masovnog ulaganja kapitala, ili moderna tehnologija, postanu relativno važniji, investicije imaju tendenciju gomilanja u urbane centre. Mnogi analitičari smatraju da privrede zemalja članica upravo sada prolaze kroz takvu fazu i da su izgledi za snažni industrijski rast ruralnih područja s pomoću vanjskih investicija veoma mali u doglednoj budućnosti.

To ne znači da će vanjske investicije, bilo javne ili privatne, potpuno presušiti, ali one će vjerojatno postati rjeđe i selektivnije. A to opet znači da se strategije diverzifikacije ruralnih ekonomija moraju sada oslanjati više na potencijale unutrašnjega (lokalnog) razvoja.

Također je vjerojatno da će, općenito govoreći, sekundarne i tercijarne djelatnosti u ruralnim područjima biti nepovoljnije raspoređene u ruralnim prostorima nego prije, s tendencijom prije svega da bude koncentrirana u razvojnim podcentrima, koji će se formirati u malim gradovima i regionalnim središtima (intermedijarni centri). Upravo se tu može koristiti bitna osnovna infrastruktura (transport, telekomunikacije), zajedno s odgovarajućim socijalnim i kulturnim pogodnostima, što će te centre učiniti privlačnim kao mjesta za boravak, nastanjivanje i potrošnju.

■
16) *Rural Public Management ... op. cit.*

4. tri standardna problema ruralnih područja

Iz prethodne analize, očigledno je da se razvoj ruralnih područja suočava s mnogo problema. Šire govoreći, oni se mogu klasificirati u tri standardna tipa¹⁷⁾.

Prvi problem može se označiti kao pritisak modernog života (razvoja). Ovaj tip problema javlja se u ruralnim regijama koje su blizu ili su lako pristupačne velikim urbanim središtima. Te regije imaju dosta visoku gustoću stanovništva i prilično su iskoristile pogodnu ekonomsku okolinu tokom posljednjih nekoliko desetljeća.

To su regije u kojima je bilo najsnažnije izraženo usmjerenje modernijim i intenzivnijim oblicima poljoprivrede, u nekim slučajevima teško opterećujući prirodnu okolinu (zagađivanje, oštećivanje i razaranje prirodne sredine).

U ovim je regijama također bila najizraženija diverzifikacija ruralne ekonomije kao i najočigledniji ruralni pokret «natrag prirodi»: izgradnja primarnih i sekundarnih boravišta - kuća (ponekad poput ružnih mrlja na krajoliku); podizanje turističkih i rekreacijskih objekata (ponekad s prekomjernim i ekološkim štetama); decentralizacija industrijskog i uslužnog sektora i podizanje novih industrijskih pogona na lokalnoj razini (koji često rezultiraju industrijskom zagađenošću). Upravo su se u ovim regijama najuspješnije razvijale razne kombinacije poljoprivrednoga i nepoljoprivrednog rada.

Ovaj tip problema susreće se pretežno u:

- ruralnim regijama u blizini urbaniziranih područja i glavnih putova, npr. jugoistočna Engleska i trokut Paris-Bruxelles-Bon;
- dolinama smještenih blizu gradića i gradova npr. istočna Engleska i dolina rijeke Po i mnoge regije sjevernog dijela EZ, posebno u Nizozemskoj i sjevernoj Njemačkoj;
- priobalnim područjima, posebno mediteranskog priobalja Španjolske, Francuske, Italije i Grčke, zatim u Algarve, Azorima, Balcarskim otocima i južnoj Engleskoj.

Ta se područja nalaze u velikim promjenama, koje obilježavaju: suprotni konkurentski interesi u pogledu korištenja zemlje, transformacija i konzervacija dijela pejzaža; dovođenje ekološke ravnoteže u sve veću opasnost; pljačkanje prirode putem disperziranog razvoja («Zersiedlung») i sezonska preopterećenost turizmom.

Drugi standardni problem jest ruralno propadanje, koje postepeno mijenja izgled mnogih ruralnih područja. Zajedno s tim perzistentno traje bijeg sa zemlje, koji se zbiva bilo:

- u tradicionalnoj formi, izraženoj u neto bilanci regionalne migracije: ljudi napuštaju svoj kraj jer nemaju zaposlenje i pokušavaju naći sreću u velikim gradovima; to se događa u nekoliko regija Grčke, Mezzogiorna, unutrašnjosti Španjolske i Portugala, Irske i Sjeverne Irske;
- kao proces migracije unutar regije, iz ruralnih u urbane zone: ljudi ostaju u istoj regiji, ali ne nužno i na selu.

U oba slučaja jedna od osnovnih karakteristika takvih ruralnih područja ostaje relativan značaj poljoprivrede i pored prirodnih i strukturalnih nepovoljnosti. U tim regijama mnogo je minijturnih gospodarstava, premaleni da mogu osigurati punu zaposlenost, čak i jednoj osobi. Dopunskih ili alternativnih zaposlenja (dohodaka) ili je nedovoljno ili ih nema, što ima za posljedicu visok stupanj skrivene ili gotovo stalne nezaposlenosti i stoga prilično nizak obiteljski dohodak. Suočeni s takvim strukturalnim blokadama, starosna grupa od 15 do 45 godina, posebno žene i mladi, napuštaju selo i tako ubrzavaju starenje sta-

17) *The Years' Work for Rural Development*, Evropski savjet. 1987.

novništva. Smanjenje stanovništva obično vodi propadanju javnih i privatnih uslužnih djelatnosti (smanjenju broja i kvalitete postojećih usluga) i povećanju cijena tih usluga, pa i roba koje se uvoze (problem udaljenosti, transporta i fiksnih troškova).

Najmarginalniji dijelovi zemljišta postepeno se napuštaju, što uvjetuje veće štete od erozije. Neodržavanje šumskih površina, posebno u južnim dijelovima EZ, čak pridonosi uništavanju vegetacijskog pokrova od požara. Istovremeno brza, a u nekim slučajevima loše planirana koncentracija stanovništva u regionalnim ili interregionalnim centrima, izaziva rastuće probleme urbanizacije, zagađivanja i uništavanja okoliša.

Ovaj tip problema najčešće se susreće u:

- izvjesnim udaljenim područjima Zapadne Evrope, npr. sjverozapadnoj Španjolskoj, na zapadu Irske, Sjevernoj Irskoj i na zapadu Škotske;
- udaljenim područjima južnih dijelova EZ (Grčka, Portugal, centralna i južna Španjolska i južna Italija).

Treći tip standardnog problema javlja se, uglavnom, u veoma marginalnim područjima, do kojih se često teško dopire. Simptomi su prilično slični onima drugog tipa, izuzev kada su u pitanju slijedeća dva aspekta:

- izrazitije ruralno propadanje i smanjenje stanovništva;
- mogućnosti su ekonomske diverzifikacije ograničenije a bazični infrastrukturni razvitak, neophodan za takvu diverzifikaciju, izuzetno je skup.

Ovaj tip problema javlja se prije svega u planinskim područjima, primjerice u predjelima Alpa i Pirineja, u Centralnom masivu, u južnim planinskim područjima Grčke, Italije, Španjolske i Portugala, na visoravnima Škotske i na mnogim otocima.

5. reforma zajedničke agrarne politike

Neki analitičari polemiziraju je li reforma ZAP-a¹⁸⁾ djelomično ili u cijelosti odgovorna za probleme ruralnih područja. To podrazumijeva da bi najbolje rješenje za ruralna područja bilo zadržavanje zajedničke agrarne politike u njejoj originalnoj formi. Ali, nema sumnje, da bi se upravo dogodilo suprotno, jer bi neprovođenje reforme ZAP-a imalo za posljedicu devitalizaciju cjelokupne ruralne ekonomije Evrope. Istina, progresivno prilagođavanje poljoprivrede EZ tržišnim uvjetima izazvalo je klimu neizvjesnosti, koju su, međutim, ublažili upravo za tu svrhu izrađeni programi pomoći, koji se već primjenjuju ili su predloženi.

Reforma ZAP-a sastoji se od paketa međusobno povezanih mjera usmjerenih na stabilizaciju tržišta, diverzifikaciju poljoprivrede, davanje pomoći na selektivnijoj osnovi i primjenu strukturalnih programa u cilju da se:

- dopusti veće djelovanje tržišnih činilaca i tako zauzda trend povećavanja poljoprivredne proizvodnje i potrošnje;
- obrati veća pozornost budućnosti ruralnih područja, ublažavanjem socijalnih posljedica mjera za zauzdavanje proizvodnje, te programiraju nužna strukturalna prilagođavanja tokom određenog perioda;
- ojača uloga poljoprivrede u posebno osjetljivim područjima, gdje ne postoje druge alternative.

Teško je točno predvidjeti vrijeme. Međutim, iskustvo pokazuje da se sposobnosti prilagođavanja poljoprivrede u svijetu potcjenjuju. Svakako, da će stabilizacijske mjere (restriktivna politika cijena, kontingenti, stabilizatori) i struktural-

18) Bull. EC. 7-8-1985. t. 1.2.1. i dalje.

na politika (ranije umirovljenje) utjecati na ubrzanje promjena u poljoprivredi. Drugi programi (subvencioniranje dohotka, mjere pomoći brdsko-planinskim i drugim područjima s nepovoljnim uvjetima) djelovat će na usporavanje tih promjena. Sve u svemu, uz pretpostavku da će se svi prijedlozi Komisije prihvatiti i primijeniti bez odlaganja, procesi restrukturiranja zadobit će stanovit zamah u početnim fazama, što može pogoršati neke od navedenih standardnih problema. Otuda i poseban značaj imaju socijalno usmjerene mjere Komisije (subvencioniranje dohotka), kojima je cilj olakšati primjenu mjera prilagođavanja poljoprivrede. Upravo zato mora se brzo pristupiti realizaciji programa ruralnoga i regionalnog razvoja u okviru reforme strukturalne politike,¹⁹⁾ u cilju poticanja i kreiranja alternativnog i dpunskog zapošljavanja u ruralnim regijama.

6. nekoliko zaključnih napomena

Otkada su EZ pristupili Irska, Grčka, Španjolska i Portugal, u EZ značajno se povećao udio područja sa strukturama koje su u oporbi s prikladnim ekonomskim i socijalnim razvitkom. Najveći broj tih područja pretežno su ruralni, ponekad sa 20-30% stanovništva zaposlenog u poljoprivredi. Želi li se spriječiti praznjenje sela i prisilni odlazak njegovih stanovnika u gradove i metropole, moraju se poboljšati uvjeti života i otvoriti nova radna mjesta. Ili pak, dopusti li se zaostajanje tih područja, ona će trpjeti siromaštvo i ostati izvan glavnih tokova života zemlje kojoj pripadaju. Gledano s tog stanovišta, *ruralni razvitak u najširem smislu riječi ključni je aspekt ekonomske i socijalne kohezije EZ* (podcrt. prevod.).

Neophodne prilagodbe industrijalizirane poljoprivrede, koja sada zauzima 60% zemljišta EZ (sa šumama više od 80%) predstavlja izazov bez presedana. Poljoprivredna proizvodnja raste po stopi koja se kreće znatno iznad stope efektivne potražnje. EZ sada ima strukturalni višak najvećeg broja tradicionalnih poljoprivrednih proizvoda. Sukladno tome, cilj ZAP-a i politike cijena, tržišta i posjedovne strukture EZ više ne smije biti opće povećanje autputa, nego pravilno usklađivanje ponude i potražnje.

Strukturalne, ekonomske i socijalne posljedice novog pristupa varirat će od regije do regije, zavisno od tipa ruralnog područja te tipa i metoda proizvodnje. Općenito govoreći, *može se očekivati da će sve manji broj gospodarstava moći stvarati ekonomsko i socijalno prihvatljivo dohodak isključivo od poljoprivredne proizvodnje* (podcrt. prevod.).

Osim toga, dio zemljišta, pretežno marginalnog, koje se sada koristi za poljoprivrednu proizvodnju, prestat će se obrađivati i vjerojatno će biti napušten, a da se i ne govori o ekološkim problemima i rizicima nastalih u nekim regijama devastacijom.

Nadalje, neki poljoprivrednici i poljoprivredni radnici izgubit će posao (ili bar punu zaposlenost). Zato im valja naći nova zanimanja i nove izvore prihoda. U nekim slučajevima, bit će neophodno osigurati subvencije gospodarstvima, bilo za prijelazno razdoblje prilagodbe ili (u krajnjim slučajevima) trajno, kako bi se prevladali ozbiljni ekonomski i socijalni lomovi i održala ljudska aktivnost u posebno osjetljivim područjima. Zato EZ pridaje veliku važnost brznoj realizaciji projekta subvencioniranja dohotka gospodarstava.²⁰⁾

Predusresti i spriječiti ozbiljnije ekonomske i socijalne lomove, posebno one koje su posljedice prilagođavanja ZAP-a, te očuvati modele ruralnog razvoja u Evropi utemeljenog na poticanju obiteljskog poduzetništva i uravnoteženog planiranja, glavna je preokupacija EZ. U regijama s nepovoljnim uvjetima, ovakva se politika povezuje i jača s politikom stimuliranja regionalnog ekonomskog razvoja.

19) Oj C 345, 21. 12. 1987; Bull EC 11-1987, t. 1. 1. 8; Oj C 151, 9. 6. 1988; Bull EC 3-1988, t. 2. 1. 108; Oj L 185, 15. 7. 1977; Bull EC. 6-1988, t. 2. 1. 159; Oj C 256, 3. 10. 1988; Bull EC. 7-8/1988, t. 1. 1. 1. i dalje; Savjet je prihvatio dvije provedbene uredbe 19. 12. 1988.

20) Oj C 236, 2. 9. 1987; Bull EC. 4-1987, t. 1. 2. 1.

Urbanizacija, industrijalizacija, razvitak prometne infrastrukture, prekomjerni pritisak turizma u nekim područjima, raštrkanost lokacija novih građevinskih objekata (disperzirani razvoj), te povremeni nemar u upotrebi nove tehnike u svim granama djelatnosti, uključujući i poljoprivredu, sve je to zajedno pridonijelo uništavanju i nagrađivanju ruralnih područja EZ posljednjih nekoliko desetljeća, što se kao trend i dalje nastavlja. Na nekim drugim područjima, pak, vidljivi su tužni tragovi ruralne depopulacije, zapuštenosti i erozije zemljišta, zatim poharanost golemih kompleksa zemljišta od šumskih požara - predstavljajući sliku progresivnog pogoršanja.

Kontekst u kojemu se ovi problemi poljoprivredne i ekološke strukture moraju razmotriti i razrješavati veoma su nepovoljni: visoka nezaposlenost, spor opći ekonomski rast i teški budžetski deficit. U takvu kontekstu, odgovorni za javnu upravu u seoskim područjima neprestano se nalaze u procjepu između ekoloških zahtjeva, socijalnih potreba i zdravoga ekonomskog razmišljanja. Izbor ovakve vrste može se otpimalizirati samo ako se on čini unutar okvira pravilno koordinirane strategije.

Postepeno kompletiranje jedinstvenog tržišta do 1992. predstavlja zadnju komponentu scenarija. Otklanjanje preostalih fizičkih, tehničkih i fiskalnih barijera imat će presudni utjecaj na alokaciju resursa i podjelu rada u EZ.

preveo s engleskoga i priredio:
vladimir cvjetičanin